

ตำนานท้องถิ่นอำเภอยะรัง

□ ประมวล อุทัยพันธ์

อำเภอยะรัง เป็น 1 ในจำนวน 8 อำเภอที่ขึ้นอยู่กับจังหวัดปัตตานี อำเภออื่นมีอะไรๆ หลายอย่างที่น่าสนใจ อย่างน้อยที่สุด คำว่า “ยะรัง” เพียงคำเดียว อาจสร้างความฉงนฉวยแก่ผู้ได้ยินได้ฟังบ้างเป็นแน่ อำเภอยะรังประกอบด้วย 12 ตำบล คือ 1 ตำบลยะรัง 2 ตำบลปทุมบุรี 3 ตำบลวัด 4 ตำบลคลองใหม่ 5 ตำบลกระโถ 6 ตำบลมะม่วง 7 ตำบลกอคำ 8 ตำบลเขาตุม 9 ตำบลระแว้ง 10 ตำบลประจัน 11 ตำบลสะนอ 12 ตำบลสะดาง ผู้เขียนจะหยิบยกชื่อดำบลดังกล่าวมาเล่าเกี่ยวกับเชิงภาษาหรือตำนานดังนี้

ตำบลยะรัง คำว่า ยะรัง มาจากคำว่า ย็อแร ซึ่งเป็นภาษามลายูท้องถิ่นแปลว่า “สามเสา” เพราะมีประวัติว่า ท้องที่มีแม่น้ำอยู่แห่งหนึ่งใกล้ลำแม่น้ำตานี ตอนเหนือไหลผ่านตำบลในหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 ริม-แอ่งนั้นมีต้นมะม่วงใหญ่ขึ้นอยู่ 3 ต้น ในลักษณะ 3 เสา เมื่อน้ำล้นฝั่ง น้ำจะพุ่งลอคช่องระหว่างต้นมะม่วงทั้ง 3 นั้น สถานที่ตรงนั้นจึงมีชื่อว่า ย็อแร และภายในหมู่บ้านนี้เอง ห่างจากมะม่วงสามเสาไปทางทิศเหนือประมาณ 1 ก.ม. เป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอ สมัยนั้นที่ว่าการอำเภอจะเรียกชื่ออย่างไรไม่ปรากฏ แต่ชาวบ้านเรียกว่า “อำเภอย็อแร” เนื่องจากสมัยนั้นทางบกยังไม่เจริญ การสัญจรจากปัตตานีต้องใช้เรือเป็นพาหนะ แต่ใช้ว่าจะสะดวกสบาย เพราะน้ำในแม่น้ำตอนใกล้อำเภอย็อแร ไหลเชี่ยวมาก เรือจำเป็นต้องใช้เชือกลากถึง ด้วยเหตุนี้เอง ทางราชการจึงได้คิดย้ายที่ว่าการอำเภอมายังตรงหมู่ —

บ้าน อาเนาะบุโละ (อาเนาะ - ลุก บุโละ - ไม้ไผ่) ซึ่งห่างจากที่เดิมประมาณ 2 ก.ม. ระยะเวลาของกระทรวงมหาดไทยได้สั่งให้อำเภอสืบสาวราวเรื่อง ประวัติความเป็นมา พร้อมทั้งให้แจ้งนามที่จะใช้เรียกสถานที่เป็นทางการสืบไป ซึ่งทางอำเภอได้ระบุไปว่า “ยะรัง”

จาก ย็อแร มาเป็น ยะรัง มีข้อสันนิษฐานได้ว่า คำ ย็อแร นี้เป็นภาษามลายูพื้นเมือง ถ้าเป็นภาษามลายูกกลางเขาเรียกว่า ย็อริง ถ้าอ่านเสียงสั้น ๆ ก็กลายเป็น ยะรัง

ต่อมาในปี 2472 ทางราชการได้ย้ายที่ว่าการอำเภอใหม่อีกครั้งหนึ่ง เพราะที่เดิมนั้นเมื่อถึงฤดูน้ำหลาก น้ำจะท่วมทันและเจิ่งนองทั่วไป ณ ที่ไปตั้งใหม่อยู่ในหมู่บ้าน บินยาลิมอ (บินยา - ลำไย ชนิดหนึ่งใช้ผลตำผสมกับน้ำพริก ลิมอ - หัว รวมหมายถึง ลำไย 5 ต้น) ที่แห่งนี้เป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอยะรังในปัจจุบัน

ตำบลปทุมดี ชื่อตำบลนี้เป็นภาษามลายูท้องถิ่น **ปัฐ** แปลว่า **ประตู** **มุดี** เพี้ยนมาจาก **มุดี** แปลว่า **ต้นโพ** รวมแล้วแปลว่า **ประตูโพ** มีประวัติเล่าว่า แต่เดิมมีต้นโพหนึ่งต้น ตรงปากทางที่จะไปสู่หมู่บ้าน และเป็นทางเดียวเท่านั้นที่ราษฎรจะนำโคกระบือไปเลี้ยง หรือไถนาในที่ดินของตนที่อยู่ในเขตอำเภอยะรัง โปต้นนี้ใหญ่โตมาก แผ่กิ่งก้านสาขาปกคลุม ทำให้คุกริมและวังเวง ขณะเดินผ่านยามสายดั้นและยามวิกาล ตามข่าวกล่าวว่าจะมีป้าภูทักให้แสดงให้เห็นบ่อย ๆ ในยามที่เจ้าของโคกระบือจูงสัตว์เลี้ยงของตนกลับคืนสู่คอก ยังไม่ทันจะผ่านโพต้นนั้น สัตว์เลี้ยงเหล่านั้นจะมีอาการตื่นตกใจถึงจนเขือกขาคัต แล้ววิ่งเตลิดเบ็ดเบิ่งไป ปัจจุบันโพต้นนั้นไม่มีเสียแล้ว

ตำบลวัด คำว่า **วัด** เป็นคำไทย ตำบลนี้มี ความหมายในชื่ออย่างสมบูรณ์ ถึงแม้ว่าครั้งก่อนจะมี คำบอกเล่าให้ไขว้ไขวไปว่า ที่องค์ดินนี้เดิมมีजनคนหนึ่ง ชื่อ **ฮวด** มีอาชีพทำอิฐกระเบื้องดินเผา คำว่าฮวดตาม คำเนียงมลายู เรียกว่า **ฮัวะ** และคล้องปากไปอีกคำว่า **วะ** คำเนียงตรงกับ คำว่า "วัด" แต่ความไขว้ไขวใน ประวัตินี้ มีไทยพุทธกลุ่มหนึ่งได้พิสูจน์เมื่อประมาณสิบ กว่าปีว่า ภายใต้อินแผ่นดินนี้ได้อาพรางสิ่งซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของพุทธศาสนาไว้อย่างมากมาย เช่นพบซากเจดีย์ โบราณ และอาศัยแผ่นอิฐกับรูปทรงของซากโบราณสถานนั้น ตีนิษฐานว่าเป็นของเก่าสมัยศรีวิชัย นอกจากนั้นยังพบแท่นศิวิลิ่ง พระพุทธรูป และศิลาเสมาธรรมจักร พร้อมทั้งทองรูปพรรณของคนสมัยโบราณ

กรมศิลปากรได้เดินทางมาสำรวจ และได้ให้ความกักเห็น ว่า สงสัยจะเป็นดินแดนลังกาสุกะ หรือเมืองปัตตานีเดิม

ตำบลกระโด ชื่อตำบลนี้ผู้เขียนยังไม่สามารถสืบค้นที่มาของคำนี้ได้ แต่อย่างไรก็ สองมาฟังประวัติความเป็นมาของท้องถิ่นก่อน บางที่จะได้แก่งึกเกี่ยวกับ คำ **กระโด** บ้าง ประวัติมีว่าในหมู่ที่ ๕ ตำบลนี้ มีต้นมะขามใหญ่ต้นหนึ่ง แผ่กิ่งก้านสาขาปกคลุมร่มรื่น เหมาะที่พักผ่อนหย่อนใจ ครึ่งกระนั้นที่ตำบลต้นมะขาม เขาจัดทำเป็นลานสะบ้า ซึ่งไพร่พลเมืองมั่วดื่มเล่นกันในยามว่าง (ขอให้สังเกตคำว่า **ไพร่พล** ซึ่งผู้เขียนเจตนาเขียนเช่นนั้น เพราะมีหมู่บ้านอยู่แห่งหนึ่ง มีชื่อว่า **กระโด** **แม็กอ้ง** **แม็กอ้ง** มาจาก **แม็กอ้ง** ซึ่งบอกถึงลักษณะการบริหารบ้านเมืองไทยสมัยนั้น)

คราวนี้เรามาพิจารณาเรื่องการเล่นสะบ้า เท่าที่ทราบมา คนไทยพุทธนิยมเล่นสะบ้ากันมาก เล่นกันมาแต่โบราณ จนมีประเภทการเล่นหลายประเภท เช่นสะบ้าทอย สะบ้าชิง สะบ้ามีไช้เป็นการเล่นของชาวมลายู จึงเป็นข้อสันนิษฐานได้ว่า ที่องค์ดินนี้เดิมต้องมีพุทธศาสนาเข้ามาถึงแน่นอน เมื่อเขียนมาถึงตอนนี้ ใครขอให้ผู้อ่านที่ชำนาญการเล่นสะบ้า ลองวินิจฉัยคำว่า **กระโด** ว่าจะมีลักษณะการอย่างหนึ่งอย่างไร ของการเล่นสะบ้าหรือไม่ สำหรับคำว่า **สะบ้า** ภาษามลายูเรียกว่า **ปรูญ** เสียงก็ห่างกันมากนัก จึงขอฝากให้ผู้อ่านลองพิจารณาดู

ตำบลนี้มีหมู่บ้านที่น่าสนใจคือ หมู่บ้าน **กอดตอ** **ตอละ** (กอดตอ - กำแพง ตอละ เพี้ยนมาจาก ตาบาละ - ลัม, พัง รวมแล้วแปลว่า **กำแพงทั้ง**) กำแพง

นี้ยาวมาก ปรากฏร่องรอยจากหมู่ที่ 2 ตำบลกระโถก ยาว
เหยียดไปจนถึงหมู่ที่ 2 ตำบลเมามาวี ซึ่งมีอาณาเขตติด
ต่อกัน แต่เดิมเคยปรากฏซากอิฐสุลักหักพัง ต่อมากลึงกร
ได้บุกเบิกที่นาทำด้ายราพนาสุรไป คงเหลือเพียงค้ำนเดี่ยว
ที่ปรากฏให้เห็นในลักษณะเนินดินยาวเหยียด และปกคลุม
ด้วยกอไผ่เป็นแนว เมื่อมีกำแพงก็ต้องมีเจ้าเมือง เมื่อมี
เจ้าเมือง ก็ต้องมีแม่กอง เมื่อมีแม่กองก็ต้องมีไพร่พล
ฉะนั้นหมู่บ้าน กระโถกแม่ก้อง น่าจะมีเค้าไปจากนี้

ตำบลเขาตุม คำว่า **เขาตุม** เป็นคำไทยแจ่ม
แจ่ม มีประวัติหรือตำนานแตกต่างกันไปเช่น ตำนานแรก
เล่าว่า มีสิ่งไม้ไผ่หนึ่งจมอยู่ในแอ่งน้ำ แอ่งนี้อยู่เชิงภูเขา
วันที่ (คืนนี้) หมายถึงวันที่ฝนตกขณะมีแดดออก ลังไม้
ไผ่ก็จะสำแดงอิทธิฤทธิ์ลอยพันขึ้นเหนือน้ำ ลังไม้
มลายูเรียกว่า ตง เลยขนานนามชื่อภูเขานั้นว่า **บูเกะตง**
(บูเกะ - ภูเขา ตง - ลังไม้) ต่อมาเพี้ยนเป็น**เขาตุม**
อีกตำนานหนึ่งกล่าวว่า มีต้นมะตูมต้นหนึ่งใหญ่โตมาก
เวลาผลมะตูมตกลงมาก จะมีเสียงดัง ตุม ตุม ทั้งนี้เพราะ
ทิวเขามีลักษณะเวกวน ฉะนั้นเสียงจึงก้อง ทำให้ได้ยิน
ทั้งหมู่บ้านนั้น ตำนานสุดท้ายกล่าวกันว่า ง่าย ๆ ว่า ภูเขา
มีลักษณะตุม ก็เรียกว่า **เขาตุม** เรื่องหลังนี้สันนิษฐาน
เข้าใจง่าย

ตำบลเมามาวี ชื่อตำบลนี้ ตามคำบอกเล่า
ก็เพียงแต่ทราบว่า เดิมมีครอบครัวหนึ่งอาศัยอยู่ 2 คน
แม่ลูก ลูกชายชื่อว่า **มาวี** เลยน้าชื่อนายคนนั้นมาผนวก
กับคำว่าแม่ (ภาษามลายู เรียก แม่ ว่า **มาะ**) เพราะ

ฉะนั้น **เมามาวี** ก็หมายความว่า แม่ของนายมาวี ฟัง
ดูรู้สึกง่าย ๆ พิศ

ตำบลกอลำ คำว่า **กอลำ** มาจาก **กอล**
ภาษามลายูแปลว่า **แอ่งน้ำ** แหล่งกำเนิดของชื่อตำบลนี้
ก็คือที่ราบลุ่มในหมู่ที่ 1 อันเป็นที่ต่ำ มีน้ำขัง เหมาะแก่
การทำนา ที่ราบลุ่มนี้มีอาณาบริเวณกว้างขวางมาก รู้สึก
ว่ามีเค้าของชื่อตำบลอยู่ใกล้เคียงกัน

ตำบลสะนอ คำว่า **สะนอ** เป็นภาษามลายู
แปลว่า **ต้นประดู่** ชื่อตำบลนี้ก็เช่นกัน ไม่สามารถจะ
ตั้งข้อสังเกตสันนิษฐานอะไรได้มากนัก เพียงแต่มีบางสิ่ง
บางอย่างที่น่าสังเกตคือ นามสกุลของคนในท้องถิ่น ส่วน
มากมี "สะนอชานยา" บ้าง "สะนอ" บ้าง "ชานยา"
บ้าง คำว่า **ชานยา** มาจากคำว่า **ยูโยะ** แปลว่า **เรียง**
รายเหยียดยาว รวมแล้ว **สะนอชานยา** แปลว่าต้น
ประดู่ที่ขึ้นเรียงรายเป็นแถวทั่ว

ตำบลสะดาว ชื่อตำบลนี้ สอดคล้องกับความว่า
มาจากคำ "สะดาว" เป็นภาษามลายู แปลว่า **ดิน-**
ประสิว

เท่าที่สืบทราบ ปรากฏว่ามีการชุกพบครกหิน
ขนาดใหญ่ สันนิษฐานว่าเป็นครกตำกินประสิว ขณะนี้
อยู่ในความครอบครองของชาวบ้านผู้หนึ่ง ในท้องที่ตำบล
ปยุต อำเภอมืองปัตตานี ซึ่งเป็นตำบลต่อเขตกับตำบล
สะดาว

แต่ที่น่าสังเกต ในท้องที่ตำบลนี้มีพืชขึ้นกันชนิด

หนึ่งชั้นอยู่ ทราบว่าเป็นสมัยก่อนมีมากมาย พืชนั้นก็ชื่อ
“สะเคา” ไทยอิสลามเรียก “สะแค”

คนไทยอิสลามที่พูดไทยไม่ได้ จะออกเสียงคำว่า
“สะเคา” เป็น “สะคาวา” หรือ “สะกาอ”

ตำบลดองใหม่ ตำบลนี้มีหลักฐานแน่ชัดสม
ชื่อตำบล คือ ดองสายหนึ่ง

แต่เดิมแม่น้ำปัตตานี ซึ่งไหลผ่านอำเภอยะรังใน
ช่วงตำบลนี้ตลกละเอียดมาก ทำให้เกิดความล่าช้าในการ
สัญจร ในสมัยการปกครองบริเวณ 7 หัวเมือง พระยา
เมืองปัตตานีจึงให้ขุดคลองขึ้นใหม่ โดยเริ่มในเขตหมู่บ้าน
ยือแร (ยะรังเก่า) ตำบลยะรัง ตอนใกล้สะพานข้ามฟากไป
สู่ตำบลยี่ อำเภอนงนุช ในปัจจุบันนี้ ตัดตรงผ่าน
กลางตำบลดองใหม่ จากเหนือจดใต้ ถึงสุดเขตตำบล
ดองใหม่ คลองขุดใหม่ก็เชื่อมกับสายแม่น้ำปัตตานีพอดี

จากคำบอกเล่าว่า แต่เดิมขุดกว้างเพียงวาเดียว
เท่านั้น แต่เนื่องจากกระแสน้ำพุ่งแรง คลองจึงขยายตัว
กว้างออก ทราบเท่าทุกวันนี้

ชาวไทยอิสลามเรียก “ดองใหม่” แปลเป็น
ภาษามลายูว่า “สูงบารู” ซึ่งก็แปลความตรงกันกับ
ภาษาไทย

ตำบลระเว้ง ตำบลนี้หาหลักฐานที่มาของชื่อ
ตำบลไม่ได้ นอกจากจะสันนิษฐานว่า “เว้ง” มาจาก
“แขวง”

ความจริงแต่เดิมตำบลนี้ชาวบ้านเรียกว่า “เว้ง”
เพ็งเป็น ระเว้งในสมัย กระทรวง มหาดไทยให้ กำหนดชื่อ
ตำบล, อำเภอ ทัวประเทศให้เป็นหลักฐานถาวร และ
ส่วนมากเจ้าหน้าที่สมัยนั้น มักจะตั้งชื่อตามอำเภอใจ เพื่อ
สะดวกความให้ทรงเป้าหมายที่ตนคิดไว้ โดยหากคิดไม่ไว้ เป็น
การทำลายประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอย่างเอกอุทีเดียว

ในตำบลระเว้งมีซากกำแพงดินปรากฏอยู่ และ
ตำบลนี้อยู่ติดกับตำบลยะรัง ใกล้หมู่บ้านปราแเว (ซึ่ง
สันนิษฐานว่ามาจาก “พระ(ราช)วัง” ดังได้กล่าวแล้ว
ในประวัติชื่อตำบลยะรัง

จะเป็นไปได้ไหม ถ้าตำบลนี้เมื่อครั้งอดีตเป็น
แขวงของ “พระ(ราช)วัง” (ปราแเว) และจากคำว่า
“แขวง” เขียนเป็น “เว้ง” เพื่อให้ถนัดปากพูดสำเนียง
มลายูของชาวบ้าน

ตำบลประจัน ชื่อตำบลนี้ดูๆ ก็น่าจะเป็นคำ
ไทย ซึ่งมีความหมายว่า “กัน” แต่ความจริงแล้วเปลี่ยน
มาจากคำว่า “ปรีอแจ” หรือ “ประแจ” ซึ่งชาวบ้าน
เรียกกันในปัจจุบันนี้

ถลกลงไปอีก คำว่า “ปรีอแจ” หรือ “ประแจ”
นี้ เขียนเสียงมาจากคำว่า “ปุแจ” หรือ “ปุแจ”

ปุแจ หรือ ปุแจ เป็นคำที่ชาวบ้านเรียกขานกัน
ในสมัยโบราณ

จากคำบอกเล่าว่า ในอดีตมีการเลี้ยงช้างกันมาก
ในตำบลนี้ และมีความขี้ขางที่ยิ่งใหญ่ผู้หนึ่ง ชาวบ้านเรียก

ว่า “โต๊ะกุแซ่” แล้วเพี้ยนเสียงเรื่อยมาเป็น ปู่แซ่ - ปรีอแจ

“แซ่” เป็นคำมลายูถิ่น ตัดมาจากคำ “โต๊ะแซ่” แปลว่า ปู่ หรือ ตา

มีหมู่บ้านหนึ่งในตำบลวัด ชื่อว่า “ลาแซ่” ลักษณะพื้นที่เป็นลานกว้าง ซึ่งสันนิษฐานกันว่า เพี้ยนมาจาก “ลานช้าง”

ถ้า แซ่ หมายถึง ช้าง ปู่แซ่ ก็ใกล้ความจริงตามคำบอกเล่า คือ ปู่ของช้าง ซึ่งอาจจะหมายถึงช้างจำไชลง หรืออาจจะหมายถึงค้ำยกของผู้เป็นควาญช้าง ก็อาจเป็นไปได้

ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็ต้องกันกว่ากันต่อไป □

(ต่อจากหน้า 62)

หนึ่ง ใน ร้อย

ถึงแม้จะมีคนเรียนจบ ป. 4 แล้ว แต่ไม่ได้เรียนต่อ และไม่ได้ใช้ภาษาไทย เป็นภาษาในภาษาชีวิตประจำวันอีกด้วย จึงทำให้ไม่สามารถใช้ภาษาไทยได้ดี ไม่ได้เรียนต่อให้สูงขึ้น ก็ไม่มีความรู้แตกฉาน ไม่รู้จักเหตุและผลที่แท้จริง เพราะการศึกษาคือการพัฒนาคนที่ให้เป็นคนโดยสมบูรณ์

ในช่วงที่เหตุการณ์ใน 3 จังหวัดภาคใต้มีความรุนแรงเกี่ยวกับโจรสลัดหรืออิทธิพลอยู่นั้น จำเพชร ได้มีทัศนนะว่า เราควรจะมีการร่วมมือกันทุก ๆ ฝ่าย ทั้งฝ่ายปราบ

ปราม, ฝ่ายปกครอง, ฝ่ายส่งเสริม ไม่ใช่ต่างคนต่างทำ เราควรจะมีทีมงาน ที่มานั่งวินิจฉัยวางแผนแก้ปัญหาถักั้น และน่าจะเกิดจากระดับหมู่บ้าน แล้วเสนอแผนงานขึ้นไปสู่เบื้องบน มิใช่เป็นแผนงานจากเบื้องบนมาสู่ข้างล่าง เช่นทางฝ่ายส่งเสริม ก็ส่งเสริมในทางการศึกษา, การอนามัย, การพัฒนาอาชีพ ฝ่ายปกครองก็ควรจัดระบบงานให้คล่องตัว และให้ประชาชนได้มีโอกาสมีส่วนร่วมในการบริหารชุมชนของตัวเองให้มากยิ่งขึ้น ส่วนทางฝ่ายปราบปรามนั้น ก็ต้องมีทั้งปราบและปราม คือการปราบผู้ที่ประพฤติผิดกฎหมาย และห้ามปรามผู้ที่ยังไม่ประพฤติผิดกฎหมาย เช่นการว่ากล่าวตักเตือน การห้ามปรามเด็กวัยรุ่น หรือปลอบผู้ที่หลงผิดเป็นชอบ เป็นต้น

ถ้าท่านมีโอกาสผ่านอำเภอระวัง ท่านจะเห็นเจ้าเพชร สมบัติมาก ยืนปฏิบัติหน้าที่อยู่เสมอ ๆ บริการรถราและนำเด็กนักเรียนข้ามถนน หรือโบกมือให้รถประจำทางหยุดเพื่อส่งเด็กขึ้นรถไปโรงเรียน ภารกิจที่ไม่เห็นกับการเห็นแค่นี้ และยังมีแยมอยู่เสมอ จึงเป็นที่รู้จักของคนโดยทั่วไป และเป็นที่รักใคร่ของประชาชนในดินนั้น

ก่อนที่เราอำลาจาก จำเพชรได้กล่าวทิ้งท้ายว่า ถึงแม้ผมชื่อเพชร สมบัติมาก แต่ผมก็ไม่มีสมบัติอะไรเลย นอกจากลูก 5 คน ที่อยู่ในวัยเรียน ๕๕ ๕๕ ๕๕ ๕๕ ๕๕ ทดินแม่สักเท่าฝ่ามือผมก็ไม่ม บ้านก็เช่าอยู่เดือนละ 200 บาท แม่บ้านกับบุตรานคิดผมเล็ก ๆ น้อย ๆ พอมีรายได้จับแจกรอขบครัวเท่านั้น แต่ผมก็ขอยืนยันว่า ผมจะขอรับใช้พี่น้องประชาชนด้วยอาชีพตำรวจต่อไปอีกเท่าที่ผมมีความสามารถ □